

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

**Eléments d'un schéma rationnel d'aménagement du littoral grec. Le cas du département de Magnésie.
Thèse pour le doctorat (nouveau régime), Université
Paris X-Nanterre, 1993**

ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΓΚΕΣΚΟΥ

1. Στη βάση του προβλήματος που προσεγγίζει η διατριβή αυτή βρίσκεται η αρχική διαπίστωση ότι οι ελληνικές ακτές και ειδικότερα του νομού Μαγνησίας, παρόλο που αποτελούν ένα χώρο ευαίσθητο με έντονη δραστηριότητα, παραμένουν ένας χώρος του οποίου οι φυσικές, οι οικονομικές και οι πολιτιστικές διαστάσεις και προοπτικές παραμένουν αδιερεύνητες. Η απουσία χωροταξικού σχεδιασμού και αναπτυξιακού προγραμματισμού, η υπερεκτίμηση της τουριστικής ανάπτυξης και η υποεκτίμηση των λοιπών παραγωγικών δραστηριοτήτων θέτουν κρίσιμα χωρικά ερωτήματα και δεν προδιαγράφουν ένα λιγότερο τυχαίο μέλλον των παρακτίων περιοχών. Προκύπτει επομένως η ανάγκη α) να μελετηθεί κατ' αρχήν η υπάρχουσα κατάσταση για να διαφανούν τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες των ακτών του νομού, β) να καταδειχθεί ο αναχρονιστικός και καταστροφικός τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται πολλά χωρικά ζητήματα που αφορούν τον παράκτιο

χώρο, γ) να παρουσιαστεί η υστέριση ανάμεσα στη διεθνή εμπειρία και στην ελληνική πραγματικότητα και, δ) να γίνει τελικά η προσπάθεια να σκιαγραφηθούν οι βασικές αρχές για την αξιοποίηση των ελληνικών ακτών χωρίς όμως να μεταφέρουμε απλά και μόνο διαδικασίες και εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν αλλού σε μιά χώρα με διοικητικούς θεσμούς και πολιτικές πρακτικές πολύ διαφορετικές.

2. Οι υποθέσεις με τις οποίες εργαστήκαμε είναι ότι οι ακτές είναι ένας γεωγραφικός χώρος με έντονη δραστηριότητα, ευαίσθητος και επιθυμητός που μορφοποιείται σύμφωνα με τις κρατούσες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και αξίες. Είναι επομένως ένας χώρος κατ'εξοχήν επιδεκτός σε προγράμματα χωροταξικού σχεδιασμού με στόχο την ισορροπη ανάπτυξή τους. Το τοπικό επίπεδο επιλέγεται σαν χωρικό πλαίσιο χωροταξικής παρέμβασης όντας το πλέον κατάλληλο για να λάβει κανείς υπόψη τις κοινωνικές, πολιτιστικές, οικονομικές και οικολογικές ιδιαιτερότητες.

Με βάση τις υποθέσεις αυτές, η έρευνά μας κατευθύνθηκε προς δύο βασικούς άξονες: στην ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης και στην σκιαγράφηση ενός πλαισίου χωροταξικού σχεδιασμού. Επρεπε καταρχήν να μετρήσουμε την δραστηριότητα που διεξάγεται στις ακτές, έπρεπε επομένως να εκτιμήσουμε στην ελληνική περίπτωση το φαινόμενο της αυξανόμενης συγκέντρωσης ανθρώπων και δραστηριοτήτων στον παράκτιο χώρο, (*littoralisation*). Αυτό έγινε με τη χρήση μιάς δέσμης επεξηγηματικών μεταβλητών και με την τοποθέτησή μας σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες. Επρεπε επίσης ξεκινώντας από την υπόθεση ότι οι ακτές αντικατοπτρίζουν τις κρατούσες κοινωνικές συνθήκες να καταδειχθεί μέχρι ποίου σημείου οι ακτές είναι ευαίσθητες στις κοινωνικές πρακτικές. Απαξ και η υπάρχουσα κατάσταση κατέδειξε την ανάγκη να επέμβουμε με στόχο την επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στις ακτές και στην ενδοχώρα τους, η υπόθεση που ελέγξαμε είναι ότι η χωροταξική πολιτική σε τοπικό επίπεδο είναι η καλύτερη επιλογή, της οποίας τα βασικά στοιχεία και χαρακτηριστικά, οι στρατηγικές παρεμβάσεις, οι πρωταγωνιστές και οι εμπλεκόμενοι φορείς αποτελούν στοιχεία στα οποία επικεντρώσαμε το ενδιαφέρον μας.

3. Η μελέτη είναι μια εμπειρική ανάλυση που ακολουπά σ' ένα αναλυτικό σχέδιο, του οποίου οι επεξηγηματικές μεταβλητές προκύπτουν από μιά τεκμηριωμένη επιλογή. Από την αρχή, το ουσιαδές μας φαινόταν ότι είναι η περιγραφή του πλαισίου, της δομής, όπου λαμβάνουν χώρα οι χωροταξικές παρεμβάσεις. Μας φάνηκε αναγκαίο να προβούμε σε ένα είδος όσμωσης όλων των παραμέτρων που μπορούν να επηρεάσουν την ανάπτυξη των ακτών. Πολύ περισσότερο από τις

ποσοτικές αναλύσεις και τις κανονιστικές προτάσεις το να κατανοήσουμε, να εμπεδώσουμε την κουλτούρα των τόπων και των πρωταγωνιστών μας φάνηκε το πλέον σημαντικό. Το κέντρο δάρους της μελέτης μας είναι επομένως ο προσδιορισμός των βασικών στοιχείων χωροταξικού σχεδιασμού των ακτών της Μαγνησίας που επιλέγεται σαν ο κατεξοχήν γεωγραφικός χώρος αναφοράς μας. Η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης που προηγείται εξυπηρετεί τον σκοπό αυτό δίνοντας έμφαση στην προοπτική και όχι στην ιστορική διάσταση του χωροταξικού σχεδιασμού.

Η μελέτη διαρθρώνεται γύρω από 5 μέρη και υποστηρίζεται από ένα σύνολο θεματικών χαρτών, που χρησιμοποιούνται σαν βασικό εργαλείο χωρικής ανάλυσης, επεξεργασμένων από πρωτογενή στατιστικά στοιχεία με μεθόδους αυτόματης χαρτογράφησης.

4. Στο πρώτο μέρος και προκειμένου να διαμορφώσουμε μια κοινή γλώσσα προτού προσεγγίσουμε το βασικό κορμό της εργασίας μας, παρουσιάζουμε σ' ένα εισαγωγικό κεφάλαιο τις έννοιες που συνδέονται με το χωροταξικό σχεδιασμό συσχετίζοντας την αγγλική, τη γαλλική και την ελληνική εμπειρία.

Παρουσιάζουμε επίσης ορισμούς για τις ακτές που προκύπτουν από διαφορετικές προσεγγίσεις, μια και η σύγκριση ακτών και ενδοχώρας που επιχειρείται στηρίζεται στον σαφή προσδιορισμό των δύο αυτών χώρων.

Επίσης η κριτική παρουσίαση της ελληνικής διοίκησης, του βαθμού και του τρόπου αποκέντρωσης αλλά και των χαρακτηριστικών του μοντέλου της τοπικής ανάπτυξης αποτελούν τις ελάχιστες αναγκαίες πληροφορίες προκειμένου να γίνει κατανοητό το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί ο χωροταξικός σχεδιασμός και ο αναπτυξιακός προγραμματισμός στην Ελλάδα.

5. Παρόλο που ο νομός Μαγνησίας είναι ο κατεξοχήν χώρος αναφοράς μας και παρόλο που το νομαρχιακό και το ενδονομαρχιακό επίπεδο αποδεικνύονται τελικά τα δόκιμα επίπεδα ανάλυσης όπου γίνονται αντιληπτοί οι λεπτοί παράγοντες που υπεισέρχονται τόσο στην σύγκριση των ακτών και της ενδοχώρας τους όσο και στις διαδικασίες του χωροταξικού σχεδιασμού στο δεύτερο μέρος της μελέτης επιχειρείται καταρχήν μια ανάλυση σε εθνικό επίπεδο. Εδώ παρουσιάζεται η εξέλιξη, δημογραφική και οικονομική των πόλεων της Ελλάδας κατά τη νεότερη ιστορική περίοδο. Έμφαση δίνεται στην μεταπολεμική περίοδο όπου συνθετικά μεν, εύγλωττα δε, προκύπτουν κάποια συμπεράσματα. Εται ενώ μια σύντομη ιστορική αναφορά καταδεικνύει τον πρωταγωνιστικό ρόλο που έπαιξαν οι παράκτιες πόλεις πριν από τον πόλεμο, στην

μεταπολεμική περίοδο φαίνεται ότι ο παραδοσιακός ρόλος τους έχει σχετικά περιοριστεί. Εξαρτημένες στις περισσότερες φορές από την ενδοχώρα τους ακολουθούν εν τούτοις συνολικά μια πορεία λιγότερο ευαίσθητη στην αρνητική οικονομική συγκυρία. Η δημογραφική εξέλιξη, ο οικονομικός δυναμισμός, (κατάταξη πόλεων κατά Boudeville, χωρική κατανομή των επενδύσεων του Ν.1262/82), καταδεικνύουν επιτάχυνση της οικονομικής και δημογραφικής τους πορείας σε περίοδο σχετικής οικονομικής ανάπτυξης, (περίοδος 1971-81), αλλά και μια διατήρηση της θέσης τους σε περίοδο κρίσης, (περίοδος 1981-1991). Αντίθετα οι πόλεις της ενδοχώρας αποδεικνύονται περισσότερο ευάλωτες. Αυτές που είχαν θεωρηθεί οικονομικά δυναμικές την περίοδο 1971-81 αποδείχθηκαν πιο ευάλωτες στην κρίση της επόμενης δεκαετίας. Όσο αφορά τις νησιώτικες πόλεις η ανάπτυξη του δευτερογενή παράλληλα με τον τριτογενή φαίνεται τα είναι ο καθοριστικός παράγοντας που ευνοεί τη διαρκή ανάπτυξή τους.

Η ελληνική νομοθεσία που διέπει το καθεστώς προστασίας των ακτών συγκρινόμενη με τη διεθνή εμπειρία φαίνεται να είναι επαρκής από πολλές πλευρές. Για να μπορέσουμε όμως να εκτιμήσουμε τις κανονιστικές δυνατότητες της τοποθετηθήκαμε στο ευρύτερο πολιτικό και διοικητικό πλαίσιο από το οποίο εξαρτάται η εφαρμογή της. Και σ' αυτό το σημείο οι ελλείψεις γίνονται φανερές τόσο κυρίως από την απουσία θεσμών και μηχανισμών εφαρμογής της υπάρχουσας νομοθεσίας όσο και από την αδυναμία "της πολιτικής βούλησης" να θέσει ένα τέλος σε κρίσιμα θέματα, όπως τ' αυθαίρετα, οι ευκαιριακές τροποποιήσεις νόμων. Τέλος, οι θεσμοί της ελληνικής κοινωνίας στάθηκαν αδύναμοι παρά τις κάποιες προσπάθειες στις αρχές του '80 να εφαρμόσουν έστω και μερικά κάποιες αρχές χωροταξικού σχεδιασμού των ακτών στις οποίες τότε είχαν καταλήξει.

6. Μια σύντομη αναφορά στα φυσικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της περιφέρειας της Θεσσαλίας, (πρώτο κεφάλαιο τρίτου μέρους) δικαιολογεί με παραδοσιακά γεωγραφικά κριτήρια τη θεώρηση της Μαγνησίας σαν γεωγραφική ενότητα, η οποία έτσι και αλλιώς αποτελεί διοικητική μονάδα που δεν μπορεί να παρακαμφθεί στο χειρισμό των θεμάτων χωροταξικού σχεδιασμού και αναπτυξιακού προγραμματισμού.

Η αναφορά μας στις ακτές του νομού Λάρισας, που αποτελούν φυσική συνέχεια προς το βορρά των πηλιορείτικων αιγαιακών ακτών παρουσιάζει προφανές ενδιαφέρον στο μέτρο που αποτελούν χώρο που έχει αναπτυχθεί πρόσφατα οικιστικά με μια ένταση που δε συναντάμε στο νομό Μαγνησίας. Το δομημένο περιβάλλον ακολουθεί τη "λογική"

της γραμμικής οικιστικής ανάπτυξης κατά μήκος ενός βασικού παραλιακού οδικού άξονα και όπου η αυθαίρετη δόμηση αποτελεί έναν από τους κύριους παράγοντες παραγωγής του δομημένου περιβάλλοντος.

Στη χωρική κλίμακα του νομού Μαγνησίας η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης και η σύγκριση ακτών και ενδοχώρας γίνεται με επί μέρους κεφάλαια που αναζητούν να φωτίσουν όχι μόνο τη δυναμική των ακτών σε σχέση με την ενδοχώρα τους, αλλά και των φορέων και των ατόμων που δραύν στο χώρο αυτό. Ο νομός Μαγνησίας αποδεικνύεται ένας χώρος που καλύπτει ικανοποιητικά μια βασική τυπολογία παραλιακών και εσωτερικών οικισμών. Δημογραφικός δυναμισμός, οικονομικές δυνατότητες και προοπτικές, οικιστική ανάπτυξη είναι καταρχήν οι ποσοτικές παράμετροι με τις οποίες συγκρίνουμε τις ακτές και την ενδοχώρα τους και αυτό όχι συνολικά αλλά δημιουργώντας χωρικά υποσύνολα με κοινά φυσικά ή χωροταξικά χαρακτηριστικά. Οι διαδικασίες εκπόνησης και εφαρμογής των προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων του νομού, η ποιοτική και ποσοτική ανάλυσή του, ο βαθμός της διακοινοτικής συνεργασίας, ο χειρισμός από τη μεριά της Πολιτείας και η υποδοχή από την κοινωνία της Αλοννήσου του Εθνικού Πάρκου Β. Σποράδων, είναι στοιχεία στα οποία επικεντρώσαμε το ενδιαφέρον προκαταλαμβάνοντας ύστερα συμπεράσματά μας σχετικά με την ανάγκη θεώρησης των ακτών σε ευρύτερα αναπτυξιακά προγράμματα και την ανάγκη συμμετοχής και κινητοποίησης της τοπικής κοινωνίας. Τέλος, η εστίασή μας σε τρεις κοινότητες του νομού, μας επέτρεψε να ανασυνθέσουμε το δίκτυο των πολύπλοκων σχέσεων που διατηρούν οι παραλιακοί και οι εσωτερικοί οικισμοί.

Είναι φανερό ότι οι παραλιακοί οικισμοί με την ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων τείνουν να αναπτυχθούν με ταχύτερους ρυθμούς απ' ότι οι εσωτερικοί, τάση που στο βαθμό που την παρατηρήσαμε στο νομό δεν αποτελεί ακόμα ένα αδύνατο σημείο. Το ζητούμενο είναι αφ' ενός μεν ο τρόπος και ο βαθμός ένταξης του τουρισμού στη οικονομία ευρύτερων περιοχών και αφετέρου η δυνατότητα παραγωγής ορθολογικών μορφών χρήσεων γης του παράκτιου χώρου που γίνεται όλο και περισσότερο σπάνιος. Με δεδομένη τη διαφοροποιημένη παραγωγή του νομού ο τουρισμός μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις και σε άλλους παραγωγικούς τομείς. Εν τούτοις ο χαμηλός βαθμός συνειδητοποίησης των τοπικών κοινωνιών της ανάγκης θεώρησης του τουρισμού κάτω από το πρίσμα της ολοκληρωμένης ανάπτυξης αποτελεί ένα εμπόδιο που δύσκολα ξεπερνιέται. Ως προς τις χρήσεις γης του παράκτιου χώρου μια λανθάνουσα εξέλιξη μεταβάλλει αργά και σταθερά την όψη του παράκτιου χώρου. Οι παραλιακοί δρόμοι,

οι δρόμοι που ενώνουν παραλιακούς και εσωτερικούς οικισμούς αποτελούν το βασικό στοιχείο που διαρθρώνει την οικιστική ανάπτυξη γεννώντας φτωχίες και δύσκολες ως προς τη διαχείριση φόρμες δομημένου περιβάλλοντος. Η αστικοποίηση επίσης πολλών παραλιακών οικισμών χωρίς προηγούμενη εκτίμηση της φυσικής δυνατότητας του χώρου καθώς επίσης και η ένταση του φαινομένου στο χώρο αυτό των αυθαίρετων κατασκευών αποτελούν μορφές μη ορθολογικής χρήσης της γης, μη αναστρέψιμες πλέον σε πολλές περιπτώσεις.

Εκτός από τη γνώση του χώρου, η αναγνώριση των πρωταγωνιστών που δραύν στο χώρο αυτό μας φάνηκε διπλά σημαντική. Διερευνάται ο ρόλος του κράτους, (διοίκηση, νομάρχης), της τοπικής αυτοδιοίκησης, των κατοίκων και εταιρών σε κάθε προσπάθεια χωροταξικού σχεδιασμού και αναπτυξιακού προγραμματισμού. Το τοπικό επίπεδο φαίνεται να είναι το δόκιμο επίπεδο από το οποίο μπορούν να πηγάσουν χωροταξικά και αναπτυξιακά προγράμματα, να συντεθούν οι προτάσεις και να ξεπεραστούν οι αντιθέσεις.

7. Τα βασικά συμπεράσματα της ανάλυσης που προηγείται σε όλες της χωρικές κλίμακες συντίθενται στο πρώτο κεφάλαιο του τέταρτου μέρους το οποίο σε συνδυασμό με τη διεθνή εμπειρία που ακολουθεί αποτελούν τις “εισροές” στο τελευταίο κεφάλαιο όπου αποκρυσταλλώνονται οι βασικές αρχές του χωροταξικού σχεδιασμού. Από την παρουσίαση της διεθνούς εμπειρίας τόσο από το πρίσμα των διεθνών οργανισμών (καθορισμός γενικών αρχών χωροταξικού σχεδιασμού και διαχείρισης ακτών), όσο και από τη μελέτη της γαλλικής περίπτωσης, (γενικά και ειδικά σε επίπεδο νομοθετικών ρυθμίσεων) προκύπτει μια δέσμη αρχών χωροταξικού σχεδιασμού, οι οποίες στο τελευταίο κεφάλαιο εξειδικεύονται στο συγκεκριμένο χώρο του νομού Μαγνησίας.

Το τρίπτυχο “Ανάπτυξη - Προστασία - Σχεδιασμός”, αρχή γενικά αποδεκτή ότι εγγυάται τη διαρκή ανάπτυξη των παράκτιων περιοχών, παραπέμπει στην αιεφόρο ανάπτυξη, στην ενεργό προστασία και στον χωροταξικό σχεδιασμό που συμφιλιώνει την απαίτηση για ανάπτυξη και την ανάγκη για προστασία. Αιεφόρος ανάπτυξη με προσεκτική επιλογή των οικονομικών δραστηριοτήτων στον παράκτιο χώρο, τουριστική δραστηριότητα που ελέγχεται στο χώρο και στο χρόνο, συμβατή με άλλες παραγωγικές δραστηριότητες και προσαρμοσμένη στο φυσικό περιβάλλον και στις κοινωνικές ανάγκες. Συνειδητή και συνεχής προσπάθεια για τη μη περιθωριοποίηση των εσωτερικών οικισμών με την ενοποίηση των παράκτιων και των εσωτερικών ζωνών στα πλαίσια κοινών χωροταξικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Η βασική αρχή μιας τέτοιας προσπάθειας θα πρέπει να διαπνέεται

από την αρχή του "εις βάθος χωροταξικού σχεδιασμού". Βασισμένος στη τοπική ανάπτυξη και επομένως στην συναίνεση και στην κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας καθιστά αναγκαία τη σύλληψη ενός αναπτυξιακού πόλου, (παραγωγικού και τουριστικού) στην εσωτερική ζώνη σε στενή σχέση και σύνδεση με τον παράκτιο. Η διαρκής φροντίδα θα πρέπει να είναι η διατήρηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων που αποτελεί τον καλύτερο εγγυητή ενάντια στην άναρχη τουριστική δραστηριότητα. Η γεωργία και η βιοτεχνία - χειροτεχνία μπορούν να αποτελέσουν αντίβαρο στον τουρισμό αξιοποιώντας τα τοπικά συγκριτικά πλεονεκτήματα και το ντόπιο ανθρώπινο δυναμικό. Θετικό είναι το γεγονός ότι η οικονομία του Πηλίου προσφέρεται για τέτοιου είδους αναπτυξιακές προσεγγίσεις λόγω μιας πολύ διαφοροποιημένης γεωργικής παραγωγής. Διευκόλυνση της επικοινωνίας ανάμεσα στην εσωτερική ζώνη και στην παράκτια με την εγκατάσταση μέσω μαζικής μεταφοράς προσαρμοσμένων στις τοπικές ανάγκες, τα οποία στην περίπτωση του Πηλίου και λόγω των μικρών αποστάσεων θα μπορούσαν σχεδόν να ενοποιηθούν τους παραλιακούς και τους εσωτερικούς οικισμούς.

Ελεγχος της τουριστικής δραστηριότητας (η φυσική αντοχή του χώρου είναι ένας παράγοντας που πρέπει να εκτιμηθεί για τη χωροθέτηση υποδομών που ενισχύουν την τουριστική ανάπτυξη) χωρίς εν τούτοις να τοποθετούμαστε αρνητικά στην τουριστική ζήτηση, στη βελτίωση της τουριστικής προσφοράς, στην ενίσχυση των τουριστικών υποδομών. Ο αγροτουρισμός για τον οποίο γίνεται πολύς λόγος παραμένει ακόμα άγνωστος σαν ολοκληρωμένη αναπτυξιακή εμπειρία. Τα θετικά στοιχεία του γνωστά, η ουσιαστική ενίσχυσή του αναγκαία, όχι μόνο γιατί αποτελεί ένα τύπο τουρισμού προσαρμοσμένο στο φυσικό περιβάλλον, ούτε ακόμα γιατί ευνοεί το να παραμείνει ο έλεγχος της τουριστικής δραστηριότητας στην τοπική κοινωνία, αλλά πολύ περισσότερο γιατί με δεδομένο τον οικιστικό πλούτο των χωριών του Πηλίου, τη διαφοροποιημένη γεωργική παραγωγή αποτελεί μια μορφή τουριστικής ανάπτυξης προσαρμοσμένης στα φυσικά και οικονομικά δεδομένα της περιοχής.

Καθορισμός χρήσεων γης του παράκτιου χώρου, το αρθ. 29 του Ν.1337/83 μπορεί να αποτελέσει το νομοθετικό πλαίσιο, επιμένοντας κυρίως ανάγκη ενεργούς συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας, στην ένταξη του χωροταξικού σχεδιασμού σε ευρύτερα αναπτυξιακά προγράμματα και στην ουσιαστική οικονομική, και επιστημονική στήριξή του.

Planen in Griechenland - Analyse der Eigenarten und Entwicklung regionaler Konzeptionen. Διδακτορική Διατριβή, Universität Stuttgart, Fakultät für Architektur und Stadtplanung, 1993. Βασικός Εισηγητής: Privatdozent Dr. Wolf D. Reuter, Universität Stuttgart. Συνεισηγητής: Καθηγητής Παναγιώτης Γετίμης, Πάντειο Πανεπιστήμιο. Εξεταστής: Professor Dr. Johann Jessen, Universität Stuttgart

THOMAS PH. B. GREVE

Στη διατριβή προτείνεται η ανάπτυξη του επιστημονικού πεδίου της “Συγκριτικής Θεωρίας του Σχεδιασμού” και του “Μετασχεδιασμού περιφερειακής εμβέλειας”. Η διατριβή αποτελεί μια προσέγγιση προς αυτή την κατεύθυνση με εφαρμογή στον ελληνικό χώρο. Έναυσμα τη μελέτη υπήρξε η απογοήτευση που επικράτησε στους επαγγελματίες του σχεδιασμού στο τέλος της δεκαετίας του 80, μετά τον ενθουσιασμό των αρχών της δεκαετίας και τις τραυματικές εμπειρίες στην εφαρμογή.

Οι βασικές θέσεις οι οποίες υποστηρίζονται είναι οι εξής:

- Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του ελληνικού περιβάλλοντος σχεδιασμού (planning context) αποτελούν δομικά αίτια της αποτυχίας των εισαγόμενων μοντέλων σχεδιασμού.

- Οι κυρίαρχες προσεγγίσεις στο σχεδιασμό κατά τη δεκαετία του 80, οι οποίες υπό το τίτλο “Δημοκρατικός Προγραμματισμός” αποσκοπούσαν ιδιαίτερα στη συμμετοχή των πολιτών, απέτυχαν επίσης λόγω της μη συμβατότητας του μοντέλου με το περιβάλλον σχεδιασμού.

- Τα υφιστάμενα μοντέλα σχεδιασμού, χωρίς θεωρητικό υπόβαθρο και χωρίς την επεξεργασία της μέχρι τώρα ελληνικής εμπειρίας, κινδυνεύουν να αποτύχουν λόγω εκ των προτέρων γνωστών λαθών.

- Είναι δυνατή η ανάπτυξη ενός μοντέλου σχεδιασμού που ανταποκρίνεται στο ελληνικό context, χρησιμοποιώντας την ανάλυση της πρακτικής και του περιβάλλοντος του σχεδιασμού, το οποίο θα κεντρίζει στο αυτοπροσδιορισμό των συμμετοχόντων και θα χρησιμεύει σαν βάση εργασίας για τον επαγγελματία σχεδιαστή.

Η μελέτη χαρακτηρίζεται από την ένταση που δημιουργούν τα διαφορετικά δεδομένα σχεδιασμού των χωρών της δυτικής Ευρώπης και της δόρειας Αμερικής αφ'ενός και της Ελλάδας αφ'ετέρου μέσα στο άτομο του συγγραφέα, μεταξύ της προέλευσης των θεωριών και το χώρο εφαρμογής τους, και μεταξύ των γλωσσών σαν μοντέλων απεικόνισης

του κόσμου. Η θεωρητικά τεκμηριωμένη αξιολογική αρχή της μελέτης είναι η προάσπιση της δημοκρατίας στο σχεδιασμό, η οποία κατανοείται σαν αυτονομία και αυτοπροσδιορισμός εκείνων τους οποίους επηρεάζει.

Η μελέτη μεθοδολογικά βασίζεται στην προσέγγιση του Rittel ότι ο σχεδιασμός, και συνεπώς ο μετασχεδιασμός, αποτελεί διαδικασία επιχειρηματολογίας. Παράλληλα είναι και διαδικασία αναζήτησης, πεδία της οποίας αποτελούν η ελληνική βιβλιογραφία του σχεδιασμού, η ελληνική κοινωνιολογική βιβλιογραφία, οι ανακοινώσεις των φορέων, ο ημερήσιος και περιοδικός τύπος και τέλος οι απόψεις των επαγγελματιών του σχεδιασμού μέσα από συνεντεύξεις. Σε αντιστοιχία με την παραπάνω μεθοδολογία, η προσέγγιση του παραδείγματος του Νομού Κεφαλλονιάς και Ιθάκης περιλαμβάνει τις προσωπικές εμπειρίες του συγγραφέα από την παρακολούθηση και τη συμμετοχή του στο σχεδιασμό καθώς και τα πρακτικά συνεδριάσεων των τοπικών οργάνων.

Κατά τον Rittel ο κλάδος του σχεδιασμού έχει μεγάλη συγγένεια με εκείνον της πολιτικής. Δεν αποτελεί επιστημονική, βελτιστοποιητική ή “κυβερνητική” διαδικασία, επειδή μέσα από αυτές δεν μπορούν να καθοριστούν αξίες και στόχοι: “Planning is a component of politics.”

Το πρώτο μέρος της διατριβής περιγράφει το ελληνικό περιβάλλον σχεδιασμού (planning context) όπως αυτό διαγράφεται από τις εμπειρικές αναλύσεις των προβλημάτων του σχεδιασμού. Τρεις είναι οι βασικές ενότητες που παρουσιάζονται μέσα από τη διαλεκτική αρνητικών και θετικών επιχειρημάτων:

- η λειτουργία του κράτους σαν “κοινωνικό κράτος προνομίων”
- η κοινωνική δομή σαν “οικογενειοκεντρική αναρχία”
- το σύστημα αξιών “ισότητα-κοινότητα-ειρωνεία”.

Ο συγκεντρωτισμός, η τυπολατρία, ο προσανατολισμός σε πρόσωπα και όχι σε σκοπούς και ο καθοριστικός ρόλος των πολιτικών της εκτελεστικής εξουσίας δεν αφήνουν περιθώρια παραλληλισμού του ελληνικού κράτους με το γραφειοκρατικό κοινωνικό κράτος της δυτικής Ευρώπης. Η εφαρμογή οποιουδήποτε σχεδίου προϋποθέτει κάθε φορά μια ιδιαίτερη διαδικασία, η οποία χαρακτηρίζεται από τα εξής στοιχεία: προσανατολισμό σε πρόσωπα, ευελιξία, μεγάλη ταχύτητα αντανακλαστικών και επιμονή.

Η διάθρωση της ελληνικής κοινωνίας δεν επιτρέπει τον προσδιορισμό του “δαθμού καθυστέρησης” σε σχέση με τις μεταβιομηχανικές κοινωνίες της δυτικής Ευρώπης και της δόρειας Αμερικής. Αποτελεί μια κοινωνία μικροαστών, που κυβερνάται από μικροαστούς, η οποία λειτουργεί ως προς την εκπροσώπηση βάσει του πελατειακού συστήματος, και δη αποτελεσματικά, και δεν έχει ανάγκη από τυπικές “συμμετοχικές

διαδικασίες". Οι προσωπικές σχέσεις σκιάζουν τις νομικά καθορισμένες διαδικασίες. Η οικογένεια αποτελεί τη βασική κοινωνική μονάδα που στηρίζει και στηρίζεται από το πελατειακό σύστημα, την παραοικονομία, το κυνήγι της "καλής ευκαιρίας" και την κοινωνική διάσταση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος της γης.

Η ιδέα της ισότητας προωθεί την καθοριστική σημασία των ατόμων. Η Ορθοδοξία διακηρύσσει την ταπεινότητα και τη λύπη. Τα κοινωνικά φαινόμενα ερμηνεύονται ποικιλοτρόπως και "περίπου". Στη ιεράρχηση των αξιών η επιτυχία προηγείται της απόδοσης, η πολιτική της οικονομίας, το άτομο της ομάδας, η στιγμιαία ιδέα της μακροχρόνιας στρατηγικής. Αυτό το σύστημα αξιών δεν έχει σχέση με την προτεσταντική-καπιταλιστική ηθική. Ακόμα και η ίδια η έννοια του planning δεν ανταποκρίνεται στις λέξεις "πρόγραμμα" και "σχέδιο", που έχουν άλλη ετιμολογική ρίζα και δεν εμπεριέχουν τις έννοιες του να προκαταλαμβάνεις, να σκέφτεσαι, να ακολουθείς διαδικασίες και να ελέγχεις διαρκώς τα αποτελέσματα.

Το ελληνικό περιβάλλον σχεδιασμού διαφέρει ριζικά από εκείνα της δυτικής Ευρώπης και της δόρειας Αμερικής και επηρεάζει σημαντικά την αντίληψη, τις διαδικασίες και το περιεχόμενο του σχεδιασμού. Παρ' όλα αυτά, στα πλαίσια των αξιολογικών αρχών της μελέτης αυτής, πολλές από τις ιδιομορφίες του ελληνικού context αποτελούν χρήσιμες βάσεις σχεδιασμού.

Το πρώτο μέρος της μελέτης δίνει στον επαγγελματία του σχεδιασμού μια βασική check-list του planning context. Η παράβλεψη των συνεχώς επαναλαμβανόμενων αιτίων αποτυχίας σχεδίων, μελετών και προγραμμάτων (όπως "το πελατειακό σύστημα", "η παραοικονομία" κλπ.) δεν μπορεί πλέον να δικαιολογηθεί. Ο μελετητής οφείλει να τα εντάξει ως σταθερές ή μεταβλητές στο σχέδιο του.

Στο δεύτερο μέρος αναλύονται πέντε χαρακτηριστικές απόπειρες σχεδιασμού στο Νομό Κεφαλλονιάς κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 80. Στα παραδείγματα αυτά ελέγχονται αναλυτικά οι διαπιστώσεις του πρώτου μέρους.

Ο συγκεντρωτισμός και ο καθοριστικός ρόλος των πολιτικών της εκτελεστικής εξουσίας αντανακλάται στο πρόσωπο του Α. Τρίτη, με την εξαιρετική αυτονομία στη λήψη αποφάσεων, στη νομιμοποίηση και την επιβολή τους. Τα παραδείγματα χαρακτηρίζονται από τη λειτουργικότητα του πελατειακού συστήματος, την περιορισμένη σημασία της τοπικής αυτοδιοίκησης και της τυπικής διαδικασίας σχεδιασμού και τέλος τη μη δεσμευτικότητα του σχεδίου στην εφαρμογή του.

Οι απόπειρες σχεδιασμού δεν αποτυγχάνουν λόγω των ανεπιθύμητων

και απρόβλεπτων παρενεργειών και μεταγενέστερων επιπτώσεων, οι οποίες αποτελούν τα μεγάλα προβλήματα του σχεδιασμού στη δυτική Ευρώπη και τη δόρεια Αμερική, αλλά λόγω της μη επίτευξης των ρητά προβλεπόμενων στόχων. Αυτή είναι και η αιτία ότι πολλοί παρατηρητές θεωρούν - λανθασμένα - ότι στην Ελλάδα δεν υφίσταται σχεδιασμός.

Ο ετήσιος προγραμματισμός των δημοσίων επενδύσεων συρρικνώνεται σε μια γραφειοκρατική αναγκαιότητα για να μπορεί η εκτελεστική εξουσία να εκδίδει εντάλματα πληρωμής. Οι μακροχρόνιοι προγραμματισμοί και οι κατευθυντήριοι σχεδιασμοί, όπως τα πενταετή προγράμματα ή τα γενικά πολεοδομικά σχέδια, αποτελούν τα "πρακτικά" της σχετικής δημόσιας συζήτησης. Δεν έχουν νομική δεσμευτικότητα και ελάχιστα επηρεάζουν την πράξη. Οι επαγγελματίες όμως που συμμετέχουν στις διαδικασίες αυτές έχουν αποκτήσει πλέον μεγάλη εμπειρία. Οι σχεδιασμοί στα πλαίσια των προγραμμάτων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είναι ουσιαστικά αιτήσεις χρηματοδότησης. Οι σχεδιασμοί κλάδων της οικονομίας - του τουρισμού μέσω περιοριστικών κανόνων, της μεταποίησης μέσω ενός "μεγάλου έργου" - δε φαίνονται ικανοί να ρυθμίσουν τα μεμονωμένα οικονομικά συμφέροντα. Οι εκτενείς πολεοδομικοί σχεδιασμοί τεκμηρίωσαν αρχικά ότι υπάρχουν δυνατότητες ριζικής ανανέωσης της ελληνικής παράδοσης του σχεδιασμού. Οι μετέπειτα εξελίξεις όμως, οδήγησαν στη επιστροφή των ελάχιστων ρυθμίσεων (minimal planning) στο γνώριμο περιβάλλον.

Η σημασία των ιδιαιτεροτήτων του ελληνικού περιβάλλοντος σχεδιασμού και η αποτυχία του "Δημοκρατικού Προγραμματισμού" σε σχέση με τους δηλωμένους του στόχους, επιβεβαιώνονται και από άλλες έρευνες της ίδιας περιόδου σε άλλους νομούς (Ψυχोπαίδης και Γετίμης). Η αξία της ανάλυσης των παραδειγμάτων δρίσκεται στο λεπτομερώς τεκμηριωμένο και πρακτικά χρήσιμο "know-how-not".

Στο τρίτο μέρος η ανάλυση των ελληνικών μοντέλων σχεδιασμού οδηγεί σε δυο βασικά συμπεράσματα:

1. Λίγα μόνο μοντέλα αναφέρονται στο σχεδιασμό σαν ιδιαίτερη μορφή πολιτικής πράξης. Τα περισσότερα δεν τον ξεχωρίζουν από άλλες μορφές πολιτικής πράξης ούτε ως προς την ανάλυση ούτε ως προς τις προτάσεις.

2. Εντοπίζεται μια διάσταση μεταξύ των αναλύσεων και των προτάσεων. Ενώ στις αναλύσεις υπογραμμίζονται οι ιδιαιτερότητες του ελληνικού περιβάλλοντος, οι προτάσεις αποτελούνται από αυτούσια εισαγόμενες θεωρίες, πρότυπα και μέτρα.

Κανένα μοντέλο δε θεωρείται από τη μελέτη ότι ανοίγει νέες προοπτικές. Οι "μεγαλοσχήμονες θεωρίες" αξιολογούνται αρνητικά ενώ

εκείνα με περιορισμένες απαιτήσεις περιλαμβάνουν τις περιοσότερες απόψεις που αξίζουν να ληφθούν υπ' όψη. Από το μοντέλο "συντήρηση της υπάρχουσας κατάστασης" πολλά στοιχεία αξίζει να διατηρηθούν. Μεμονωμένα στοιχεία από διάφορα μοντέλα μπορούν να συναρμολογηθούν σε ένα νέο, το οποίο δεν επαναλαμβάνει τα γνωστά λάθη.

Η συζήτηση περί των μοντέλων σχεδιασμού χαρακτηρίζεται από έλλειψη αισιοδοξίας. Σε αυτό το πλαίσιο σχεδόν όλοι οι κατ'επάγγελμα συμμετέχοντες, αλλά και οι παρατηρητές, έχουν εναποθέσει τη διαμόρφωση τις επόμενης γενιάς μοντέλων σχεδιασμού στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Οι προσδοκίες τους όμως δεν μπορούν να σταθούν σε μία κριτική διερεύνηση. Ο ρόλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων πρέπει να επικεντρώνεται στη διάθεση μίας αυξημένης οικονομικής υποστήριξης, ενώ η διαμόρφωση των μέτρων σχετικά με τις διαδικασίες και τα περιεχόμενα πρέπει να βασίζεται στις γνώσεις εκείνων που γνωρίζουν το συγκεκριμένο context.

Το προτεινόμενο μοντέλο "ιδιογνώμων σκεπτόμενη πράξη" (Eigenwilliges Planen) είναι αποτέλεσμα μετασχεδιασμού ενός προτύπου περιφερειακής εμπέλειας στο ελληνικό περιβάλλον. Αποσκοπεί στον αυτοπροσδιορισμό των συμμετεχόντων στο σχεδιασμό και στην ανανέωση της προοπτικής των επαγγελματιών. Οι βάσεις του είναι το "argumentative model" (Επιχειρηματολογικό μοντέλο) του Rittel και "the greek way of planning" όπως εμπειρικά αποτυπώθηκε.

Στο προτεινόμενο μοντέλο ο επαγγελματίας αποκτά καταλυτικό ρόλο στην εκκίνηση του σχεδιασμού. Η αντίληψη του ρόλου του είναι εκείνη του μεσάζοντα μεταξύ των συμμετεχόντων. Σημεία εκκίνησης της διαδικασίας είναι τα ατομικά σχέδια, τα οποία ενδεχομένως να καταλήξουν σε συλλογικά. Η σχεδιασμός παρουσιάζεται σαν κυκλική διαδικασία χωρίς τέλος. Η πληθώρα των θέσεων και συμφερόντων δεν επιτρέπουν μια ξεκάθαρη κατανόηση του προβλήματος ούτε μια ξεκάθαρη επίλυση. Σχεδιάζεις "περίπου". Το ιδεώδες του δημοκρατικού σχεδιασμού είναι ο ίσος βαθμός επιρροής όλων των ενδιαφερομένων. Είναι προς όφελος του επαγγελματία να υποστηρίζει αυτό το ιδεώδες, να προστατεύει το διάλογο και να υποστηρίζει τους έχοντας την ασθενέστερη επιρροή, για να μπορέσει να διατηρήσει το ρόλο του.

Δυο είναι τα βασικά οργανωτικά αποτελέσματα του μοντέλου αυτού.

1. Η παραγωγή των ποικίλων ιδεών δεν παραμένει στα χέρια της γραφειοκρατίας, αλλά βασιζόμενη στις προθέσεις καθενός, αναπτύσσεται στις "Πρωτοβουλίες Συμφερόντων".

2. Η αξιολόγηση των εναλλακτικών προτάσεων θα γίνεται σε φάσεις αποκλειστικά από τα άμεσα εκλεγμένα πολιτικά συμβούλια.

Από την εφαρμογή του μοντέλου αναμένονται δομικές αλλαγές στην πράξη του σχεδιασμού στο ελληνικό context, όπως ο αυξημένος προσανατολισμός σε σκοπούς, η ενδυνάμωση του συλλογικού σχεδιασμού και η εδραίωση της νομιμοποίησης του. Η ποικιλία των σχεδίων, η διαφάνεια και η αποτελεσματικότητα αυξάνονται, ενώ δε μειώνεται η ισότητα στη συμμετοχή. Παράλληλα διατηρείται η κοινωνική ομόνοια, κατοχυρώνεται η προσωπική ευθύνη, τονίζεται η σημασία του πολιτικού στοιχείου του σχεδιασμού και υποστηρίζεται η κριτική στάση απέναντι στο κράτος.

Προτείνεται η “ιδιογνώμων σχεπτόμενη πράξη” να αποτελέσει βάση για τους σχεδιασμούς στα πλαίσια προγραμμάτων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στην Ελλάδα. Οι “Περιφερειακοί Μετασχεδιασμοί” πρέπει να αντικαταστήσουν τις ενιαίες ευρωπαϊκές μεθοδολογίες και να εφαρμοστούν προοδευτικά. Τέλος προτείνεται ο ελληνικός τρόπος σχεδιασμού να αποτελέσει πηγή μελέτης και μάθησης για τους επαγγελματίες στη δυτική Ευρώπη και τη δόξια Αμερική.